

AKKREDITIV TO‘LOV SHAKLI

Narzullayeva Hilola Abdukoilovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar kafedrasi assistenti

Aminova Shaxnoza Nodirovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro va ichki hisob-kitob amaliyotida keng qo‘llaniladigan akkreditiv to‘lov shaklining iqtisodiy-huquqiy mohiyati, uning bank tizimidagi o‘rni hamda savdo operatsiyalarida xavflarni kamaytirishdagi ahamiyati yoritilgan. Akkreditiv orqali hisob-kitob qilish mexanizmi, ishtirokchi tomonlarning huquq va majburiyatlari, shuningdek, akkreditivning asosiy turlari va ularning amaliy qo‘llanish xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida akkreditiv to‘lov shaklining 2020–2025-yillar davomidagi rivojlanish tendensiyalari va zamonaviy bank amaliyotidagi ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: akkreditiv, to‘lov shakli, bank hisob-kitoblari, xalqaro savdo, moliyaviy xavfsizlik, hujjatli operatsiyalar.

Аннотация. В данной статье рассматривается экономико-правовая сущность аккредитивной формы расчетов, широко применяемой в международной и внутренней торговой практике. Проанализированы механизм осуществления расчетов по аккредитиву, роль банков и ответственность сторон, а также основные виды аккредитивов и особенности их практического использования. Особое внимание уделено значению аккредитивной формы расчетов в снижении коммерческих рисков и обеспечении надежности платежей. В исследовании отражены современные тенденции развития аккредитивных операций в банковской системе в период 2020–2025-годы.

Ключевые слова: аккредитив, форма расчетов, банковские операции, международная торговля, финансовые риски, документарные расчеты.

Abstract. This article examines the economic and legal essence of the letter of credit as one of the most widely used payment methods in international and domestic trade. The mechanism of settlements under a letter of credit, the role and responsibilities of participating banks, as well as the main types of letters of credit and their practical application are analyzed. Particular attention is paid to the importance of letters of credit in reducing commercial risks and ensuring payment security. The study also highlights current trends in

the development of letter of credit operations in the banking system during the period 2020–2025.

Keywords: *letter of credit, payment method, banking operations, international trade, financial security, documentary transactions.*

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi hisob-kitob munosabatlari barqarorligi va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xalqaro savdo operatsiyalarining kengayib borishi, tashqi iqtisodiy aloqalarning murakkablashuvi va tomonlar o'rtasidagi masofaning uzoqligi to'lov intizomini ta'minlaydigan ishonchli mexanizmlarga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. Shunday sharoitda bank amaliyotida keng qo'llaniladigan akkreditiv to'lov shakli savdo bitimlari ishtirokchilari manfaatlarini himoya qilishning samarali vositalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Akkreditiv to'lov shakli sotuvchi va xaridor o'rtasida to'lovni bank orqali kafolatlashga asoslangan bo'lib, u bitim tomonlari o'rtasidagi moliyaviy xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi. Ushbu mexanizmida banklar vositachi sifatida ishtirok etib, shartnomada belgilangan hujjatlar to'liq va to'g'ri taqdim etilgan taqdirda to'lovni amalga oshirish majburiyatini oladi. Natijada, sotuvchi o'z mahsuloti yoki xizmatlari uchun to'lovni o'z vaqtida olishga, xaridor esa shartnoma shartlariga muvofiq yetkazib berish kafolatiga ega bo'ladi.

Zamonaviy bank tizimida akkreditivlar ichki va tashqi savdo operatsiyalarida, ayniqsa, yirik hajmdagi bitimlar, uzoq muddatli hamkorliklar hamda yangi kontragentlar bilan ishlash jarayonida keng qo'llanilmoqda. 2020–2025-yillar davomida global moliyaviy munosabatlarda yuzaga kelgan beqarorlik, valyuta xatarlarining ortishi va to'lov intizomiga bo'lgan talabning kuchayishi akkreditiv to'lov shaklining dolzarbligini yanada oshirdi. Shu bois, akkreditivning iqtisodiy-huquqiy mohiyatini, uning turlarini va amaliy qo'llanish mexanizmlarini ilmiy jihatdan o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotda akkreditiv to'lov shaklining nazariy asoslari, bank amaliyotidagi o'rni hamda savdo operatsiyalarida xavflarni kamaytirishdagi ahamiyati tizimli ravishda yoritilishi ko'zda tutilgan. Bu esa moliyaviy hisob-kitoblarni takomillashtirish va bank xizmatlaridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Akkreditiv to'lov shaklining nazariy va amaliy jihatlari bank ishi va moliyaviy hisob-kitoblar masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarda keng yoritilgan. O'zbekiston bank tizimi bo'yicha ilmiy adabiyotlarda akkreditiv bank orqali kafolatlangan hujjatli hisob-kitob shakli

sifatida talqin qilinib, uning savdo bitimlarida tomonlar o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashdagi o‘rni alohida ta’kidlanadi. Xususan, “Bank ishi” va “Tijorat banklari faoliyati” yo‘nalishidagi darsliklarda akkreditiv operatsiyalarining iqtisodiy mohiyati, banklarning majburiyatlari hamda hujjatli nazorat mexanizmlari batafsil yoritilgan.

Akkreditiv to‘lov shaklining huquqiy asoslari O‘zbekiston Respublikasi bank qonunchiligi va Markaziy bank me‘yoriy hujjatlarida mustahkamlangan. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining hisob-kitoblar va to‘lov tizimlariga oid yo‘riqnomalarida akkreditiv orqali amalga oshiriladigan operatsiyalarning tartibi, hujjatlar ro‘yxati va banklararo munosabatlar aniq belgilab berilgan. Shuningdek, Xalqaro savdo palatasi tomonidan ishlab chiqilgan “Hujjatli akkreditivlar uchun yagona qoidalar” UCP 600 hujjati, uning o‘zbek tilidagi rasmiy talqinlari orqali, xalqaro akkreditiv amaliyotining muhim manbasi sifatida e’tirof etiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda akkreditiv to‘lov shaklining ahamiyati global savdo hajmining ortishi va moliyaviy xatarlarning kuchayishi bilan bog‘liq holda baholanadi. O‘zbek iqtisodchilari va bank amaliyotchilari tomonidan chop etilgan ilmiy maqolalarda akkreditivlar tashqi savdo operatsiyalarida valyuta xavflarini kamaytirish, to‘lov intizomini ta’minlash va bank xizmatlari sifatini oshirishning samarali vositasi sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Ushbu tadqiqotlar akkreditiv to‘lov shaklining bank amaliyotida dolzarb va istiqbolli mexanizm ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur ilmiy tadqiqotda akkreditiv to‘lov shaklining bank amaliyotidagi o‘rni va samaradorligini o‘rganish maqsadida kompleks tadqiqot metodologiyasidan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida ma’lumotlarni olish uchun birlamchi va ikkilamchi manbalar asos qilib olindi. Birlamchi ma’lumotlar tijorat banklarining amaliy faoliyatiga oid ochiq statistik ko‘rsatkichlar, bank hisobotlari hamda Markaziy bank tomonidan e’lon qilingan rasmiy axborotlar asosida shakllantirildi. Ikkilamchi ma’lumotlar esa bank ishi, moliyaviy hisob-kitoblar va hujjatli operatsiyalar masalalariga bag‘ishlangan ilmiy monografiyalar, darsliklar, ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar hamda amaldagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar orqali yig‘ildi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish jarayonida tizimli yondashuv qo‘llanilib, akkreditiv to‘lov shaklining ichki va xalqaro savdodagi qo‘llanish xususiyatlari solishtirma tahlil asosida o‘rganildi. Statistik tahlil usuli yordamida akkreditiv operatsiyalarining hajmi, ulush dinamikasi va bank xizmatlari tarkibidagi o‘rni baholandi. Shuningdek, mantiqiy tahlil orqali akkreditivning afzalliklari va cheklovlari aniqlanib, ularning to‘lov xavfsizligini ta’minlashdagi ahamiyati izohlandi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida akkreditiv to‘lov shakli boshqa to‘lov usullari bilan taqqoslanib, uning samaradorligi va amaliy ahamiyati

xulosalandi. Olingan natijalar umumlashtirish va abstraksiyalash usullari orqali ilmiy xulosalar chiqarish uchun asos sifatida xizmat qildi.

Tahlil va natijalar

Akkreditiv to'lov shaklining bank amaliyotidagi qo'llanilishi bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu hisob-kitob mexanizmi savdo operatsiyalarida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida akkreditiv operatsiyalarining tijorat banklari faoliyatidagi ulushi, ularning ichki va tashqi savdodagi ahamiyati hamda to'lov intizomiga ta'siri o'rganildi. Olingan ma'lumotlar asosida akkreditiv to'lov shaklining boshqa to'lov usullariga nisbatan ustun jihatlari va ayrim cheklovlari aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, akkreditivlar asosan yirik hajmdagi savdo bitimlarida, uzoq masofali va xalqaro savdo operatsiyalarida keng qo'llaniladi. Bunda banklar sotuvchi foydasiga to'lovni kafolatlovchi moliyaviy institut sifatida ishtirok etib, hujjatlarning shartnoma talablariga mosligini tekshiradi. Natijada, sotuvchi uchun to'lovni olmaslik xavfi sezilarli darajada kamayadi, xaridor esa to'lov faqat belgilangan hujjatlar taqdim etilgandan so'ng amalga oshirilishiga ishonch hosil qiladi. Bu holat akkreditivning asosiy afzalligi sifatida baholanadi.

Akkreditiv to'lov shaklining samaradorligi statistik tahlil asosida ham tasdiqlandi. Tijorat banklari ma'lumotlariga ko'ra, tashqi savdo operatsiyalarida akkreditiv orqali amalga oshirilgan bitimlarda to'lovlar kechikishi va nizoli holatlar ulushi boshqa to'lov shakllariga nisbatan ancha past darajada qayd etilgan. Xususan, oldindan to'lov va inkasso shakllarida tomonlar o'rtasidagi ishonch darajasi nisbatan past bo'lib, bu savdo jarayonida qo'shimcha xavflarni keltirib chiqaradi. Akkreditiv esa bank kafolati asosida amalga oshirilgani sababli, risklarni minimallashtirish imkonini beradi.

Quyidagi jadvalda savdo operatsiyalarida qo'llaniladigan asosiy to'lov shakllarining taqqoslama tahlili keltirilgan bo'lib, unda akkreditiv to'lov shaklining afzalliklari yaqqol aks etgan.

To'lov shakli	To'lov xavfsizligi darajasi	Bank ishtiroki	Xavflarni kamaytirish darajasi	Amaliy qo'llanish sohasi
Oldindan to'lov	Past	Cheklangan	Past	Kichik bitimlar
Inkasso	O'rtacha	O'rtacha	O'rtacha	Ichki savdo
Akkreditiv	Yuqori	To'liq	Yuqori	Xalqaro va yirik bitimlar
Bank kafolati	Yuqori	To'liq	Yuqori	Maxsus shartnomalar

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, akkreditiv to'lov shakli to'lov xavfsizligi va xavflarni kamaytirish darajasi bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlarga ega. Bu esa uni xalqaro savdoda eng ishonchli hisob-kitob vositalaridan biriga aylantiradi. Shu bilan birga, banklarning faol ishtiroki hujjatli nazoratni kuchaytirib, shartnoma shartlariga rioya etilishini ta'minlaydi.

Tahlil natijalari shuni ham ko'rsatdiki, akkreditiv to'lov shaklining ayrim kamchiliklari mavjud. Jumladan, ushbu hisob-kitob mexanizmi bank xizmatlari uchun qo'shimcha xarajatlarni talab etadi hamda hujjatlarni rasmiylashtirish jarayoni nisbatan murakkab hisoblanadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, yirik va xavf darajasi yuqori bo'lgan bitimlarda ushbu xarajatlar o'zini oqlaydi. Chunki akkreditiv orqali yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlar oldi olinadi.

Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi natijalarga kelindi: birinchidan, akkreditiv to'lov shakli savdo operatsiyalarida tomonlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlovchi samarali vosita hisoblanadi; ikkinchidan, banklar tomonidan amalga oshiriladigan hujjatli nazorat to'lov intizomini oshiradi va nizoli holatlarni kamaytiradi; uchinchidan, xalqaro savdo sharoitida akkreditiv to'lov shakli valyuta va tijorat xavflarini boshqarishning muhim mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari akkreditiv to'lov shaklining zamonaviy bank tizimida muhim o'rin tutishini tasdiqlaydi. Uning keng qo'llanilishi savdo aloqalarining barqarorligini ta'minlash, moliyaviy intizomni kuchaytirish va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, akkreditiv to'lov shaklini yanada takomillashtirish va bank amaliyotida qo'llash doirasini kengaytirish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq deb baholanadi.

Xulosa va takliflar

Olib borilgan tadqiqot natijalari akkreditiv to'lov shaklining zamonaviy bank amaliyotida muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Akkreditiv savdo operatsiyalarida to'lov xavfsizligini ta'minlash, tomonlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash va moliyaviy xavflarni kamaytirishda samarali mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, bank kafolati asosida amalga oshiriladigan akkreditiv operatsiyalari, ayniqsa, xalqaro va yirik hajmdagi savdo bitimlarida to'lov intizomini oshiradi hamda nizoli holatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, akkreditiv to'lov shakli boshqa hisob-kitob usullariga nisbatan hujjatli nazoratning yuqori darajasi bilan ajralib turadi. Banklar tomonidan hujjatlarning shartnoma talablariga muvofiqligi qat'iy tekshirilishi sotuvchi va xaridor manfaatlarini muvozanatli himoya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, akkreditiv operatsiyalarining qo'llanilishi savdo jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan valyuta, to'lov va tijorat xavflarini samarali boshqarishga yordam beradi. Biroq tadqiqot jarayonida ushbu to'lov

shaklining ayrim cheklovlari, jumladan, bank xizmatlari uchun qo‘shimcha xarajatlar va hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonining murakkabligi ham aniqlanib, ularning amaliyotga ta’siri baholandi.

Olingan natijalardan kelib chiqib, bir qator amaliy takliflar ishlab chiqildi. Avvalo, tijorat banklarida akkreditiv operatsiyalarini raqamlashtirish darajasini oshirish, hujjatlarni elektron shaklda qabul qilish va qayta ishlash mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon akkreditiv bilan bog‘liq vaqt va xarajatlarni qisqartirishga xizmat qiladi. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari uchun akkreditiv to‘lov shaklining afzalliklari bo‘yicha o‘quv-seminarlar va maslahat xizmatlarini kengaytirish zarur. Bu esa ushbu hisob-kitob usulidan foydalanish madaniyatini oshirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, akkreditiv operatsiyalarini tartibga soluvchi me‘yoriy-huquqiy bazani xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, bank xodimlarining malakasini muntazam oshirib borish ham dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi akkreditiv to‘lov shaklining bank amaliyotidagi samaradorligini yanada oshirish va savdo munosabatlarining barqaror rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida hisob-kitoblar va to‘lov operatsiyalarini amalga oshirish tartibi to‘g‘risidagi yo‘riqnoma. – Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent. Lex.uz.
3. International Chamber of Commerce. Hujjatli akkreditivlar uchun yagona qoidalar – UCP 600. O‘zbek tilidagi rasmiy tarjima.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy statistik ma’lumotlari. – www.cbu.uz.